

¹ Associate Professor, Faculty of Preschool and Primary Education, Namangan State University. Namangan, Uzbekistan. E-mail: sh.hujamberdiveva@mail.ru

Возрастные особенности и мастерство педагога по ознакомлению дошкольников с художественными произведениями

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

художественная литература, возрастные особенности, книжный уголок, подборка литературы, сказки, стихи, книги о природе, чтение, рассказывание, беседы по содержанию.

В данной статье утверждается, что художественная литература является одним из важнейших средств всестороннего развития личности дошкольника. Содержание художественного произведения расширяет мировоззрение ребенка и формирует интерес к литературе. Кроме того, играют важную роль в воспитании у дошкольников бережного отношения к книге, и книжный уголок является одним из ключевых элементов в этом процессе. В статье также обсуждается роль и умения воспитателя в создании и поддержании книжного уголка.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini uyg'otib, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida tarbiyachilarning oldiga yangicha kasbiy va shaxsiy sifatga ega bo'lish vazifasi qo'yilmoqda.

Shunday ekan, tarbiyachilardan bolalarga ta'lim-tarbiya berish jarayonida ularning turli yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashishlari talab etiladi. Shu bilan birga, tarbiyachi adabiy yangiliklardan xabardor bo'lishi, bolalar adabiyotiga ixtisoslashgan yaxshi nashriyotlarni bilishi, ijodiy yondashuv va tarbiyachi sezgisidan foydalanishi kerak.

Badiiy adabiyot esa maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsini har tomonlama rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biri. Badiiy asarning mazmuni bolaning dunyoqarashini kengaytiradi, uni shaxsiy kuzatishlar doirasidan tashqariga olib chiqadi, uning uchun ijtimoiy voqelikni ochib beradi: odamlarning mehnati va hayoti, buyuk ishlar va jasoratlari, bolalar o'yinlari olamidagi voqealar haqida hikoya qiladi. Badiiy so'z tilning chinakam go'zalligini yaratadi, asarga hissiy rang beradi, tuyg'u va fikrlarni charxlaydi, ta'sir qiladi, hayajonlantiradi, tarbiyalaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ma'lumki, badiiy adabiyot jamiyat va tabiat hayotini, insoniy his-tuyg'ular va o'zaro munosabatlar olamini ochib beradi hamda tushuntiradi. Kitob va kitob o'qish "yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirish, milliy adabiyotimiz va san'atimizni yanada rivojlantirish, yoshlarni milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash"[1]da o'ziga xos o'rin tutadi. Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish zarurki, kitob "bolalarni qiziqтира olishi, zavqlantirishi, hayratlantirishi, to'lqinlantirishi kerak" [2].

Bolalar adabiyoti (bolalar uchun mo'ljallangan badiiy asarlar)ning eng muhim didaktik ta'sirlaridan yana biri – bolalarda estetik dunyoqarash (estetik ong, his-tuyg'u, did, ideal, sezgi, tasavur, tafakkur hamda qarash)ni shakllantirishga xizmat qilishi bilan belgilanadi. Estetik dunyoqarashning shakllanishi hamda rivojlanishi bolalarning hissiy jihatdan kamol topishiga yordam beradi. Hissiyot rivojlanishining eng muhim jihati – bolalar atrofdagilarga, borliqqa, tabiatga nisbatan befarq, loqayd bo'lmaydi.

Taniqli pedagog V.A. Suxomlinskiyning fikricha, “kitob o‘qish aqlli, fikrlovchi tarbiyachi uchun bolaning yuragiga yo‘l topishga yordam beradigan so‘qmoq yo‘lga o‘xshaydi” [3]. So‘qmoq yo‘ldan yurish esa har doim ham oson kechmaydi. Shu sababli bu jarayonni asta-sekin, biroq izchil tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Psixologlarning fikriga ko‘ra, bolalarning aqliy, axloqiy, jismoniy va estetik kamol topishida ikki muhim davr ko‘zga tashlanadi. Bular:

a) 2 yoshdan 5 yoshgacha bo‘lgan davr;

b) 5 yosh va undan keyingi davr.

Qiziqish bevosita shaxsning atrof-borliqqa bo‘lgan ijobiy yoki salbiy mazmundagi shaxsiy munosabati tadqiqotchilarning [4] e‘tirofiga ko‘ra, qiziqish – subyekt va obyekt o‘rtasidagi hissiy-anglash mohiyatiga ega munosabat bo‘lib, u ijobiy ham, salbiy ham bo‘lishi mumkin. A.V. Petrovskiy esa qiziqishni yagona ehtiyoj bilan bog‘liq bilish xarakteridagi kognitiv-motivatsion holat deb hisoblaydi [5].

Pedagog olim G.I. Shukina [6] ham qiziqishni shaxsning o‘z atrofidagi borliqqa bo‘lgan munosabati ekanligini to‘g‘risidagi fikrni tasdiqlaydi. Psixolog olim S.L. Rubinshteyn [7] “qiziqish predmetlar bilan tanishish istagini uyg‘otishini” ta’kidlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishning yosh bilan bog‘liq xususiyatlari va bu jarayonlarda tarbiyachining tutgan o‘rni va mahorati muhokama qilinadi. Xususan, har bir yosh bosqichi va unga xos xususiyatlar tavsiflanadi. Maktabgacha ta’lim yoshi bolalarini badiiy asarlar bilan tanishishga jalb etishda samarali bo‘lgan vaqt hajmi muhim hisoblanadi va ularga badiiy asarlarni o‘qib berishning davomiyligi e‘tiborga olinadi. Shuningdek, tanlangan asarlarning mohiyatiga ham e‘tibor qaratiladi. Shu sababli har bir yosh bosqichida qanday badiiy asarlar o‘qib berish lozimligi aniqlandi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

Tarbiyachi badiiy asarni o‘qib berayotganida bolalarning yoshiga xos xususiyatlariga katta e‘tibor berishi lozim. Agar asar bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o‘qib berilsa, unda bola obrazlarning siymolarini ko‘z oldiga keltirib, tasavvur qila oladi.

Har bir yosh bosqichi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarni tarbiyalashda bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda yondashuv bolaga atrof-muhit haqida to‘liq tasavvur berishga imkon beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy asarga qiziqishini shakllantirish, kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishni tarbiyalashda kitob burchagi katta rol o‘ynaydi.

Kitob burchagini loyihalashda har bir tarbiyachi individual did va ijodkorlikni namoyon qilishi mumkin. Lekin asosiy shart – bu qulaylik va maqsadga muvofiqlik, kitob burchagi qulay, jozibali bo‘lishi, bolaning bo‘sh vaqti kitob bilan muloqotga yo‘naltirilganligi, adabiyotlar tanlovi va kitob burchagida tashkil etilgan pedagogik ishlar talablarga mos kelishi, bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlari inobatga olinishi kerak.

Kichik guruhlarda kitob burchagi bolalarning yoshiga mos, alohida rasmlar, tematik albom, kichik hajmdagi matnli va katta rangli – rasmlar bilan boyitiladi. Tarbiyachi bolalarni kitob bilan mustaqil muloqot qilishga o‘rgatadi, ular bilan rasmlarni ko‘rib chiqadi, matnni o‘qiydi, undan foydalanish qoidalari haqida gapiradi.

O'rta guruhda yil boshidan bolalar ishtirokida kitob burchagi tashkil etilib, unda yangi ertaklar, she'rlar, tabiat kitoblari bilan to'ldiriladi. Tarbiyachi bolalarning e'tiborini kitoblarga, rasmlarga, syujetga, voqealar ketma-ketligiga qaratadi. Kitoblar haqida suhbatlar o'tkaziladi, uyda bolalarga o'qiladigan adabiy asarlar haqida gap boradi.

Bolalar kitobga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishning barqaror ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Katta va maktabga tayyorgarlik guruhlarida janr va mavzularning xilma-xilligi tufayli kitob burchagining mazmuni yanada ko'p qirrali bo'ladi. Bolalarning adabiy rivojlanishida sodir bo'lgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda, badiiy adabiyotlar ro'yxati turli mualliflar, turli mavzular va turli janrlar, shuningdek, bolalar jurnallari orqali kengaytiriladi.

Bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirish – o'qish, hikoya qilish, mazmuni bo'yicha suhbatlar, rasmlarga qarash – badiiy asarning harakatlariga va qahramonlariga hissiy munosabatni rivojlantiradi.

Kitob tanlashda quyidagi fazilatlarga e'tibor berish lozim:

1. Kitob rasmlarga, go'zallik, hazil va fantaziyaga boy bo'lishi;
2. Kitob bolaning yoshi va qobiliyatiga mos bo'lishi;
3. Kitob bolaga yoqishi;
4. Kitobda hissiy ta'sir kuchining mavjudligi;
5. Kitob yaxshi yozilgan bo'lishi;

Bolalarni yoshiga mos holatda badiiy asardagi rasmlarni, qahramonlarning xatti-harakatini ta'riflashga, tanish narsalarni nomlashga undab, tarbiyachining iltimosiga binoan ularni ko'rsatish, ularga savollar berishga o'rgating: "Bu kim (nima)?", "Nima qilyapti?" Bolalarga oddiy syujetli rasmlarning mazmunini qayta aytib berishga, qahramonlarning harakatlarini takrorlashni taklif qiling ("Qushlar donni qanday yutishini, bola qanday suv ichishini ko'rsating").

Mustaqil faoliyatga tayyorgarlik – badiiy asardan syujetlarni sahnalashtirish, teatrlashtirilgan o'yinlar, ertaklarni dramatisatsiya qilish, qahramonlar, asar syujetlaridan foydalangan holda ijodiy o'yinlar - bolalarni asar qahramoniga aylantirish usuli nafaqat hamdardlikni rivojlantirishga, balki, asarning axloqiy saboqlarini tushunish, nafaqat asar qahramonlari, balki atrofdagi odamlarning harakatlariga ham baho berish qobiliyatini rivojlantiradi.

Maktabgacha davrdagi har bir yosh bosqichi o'zining nutqiy rivojlantirish vazifalarini qo'yadi. Yosh o'sib borishi bilan badiiy asarlarni qabul qilish darajasi ham ortib borishi tufayli ular asta-sekin murakkablashtirilib boriladi. Bolalarda she'r tinglay olish qobiliyati rivojlanadi. Shundan kelib chiqqan holda kattalar bolalarning yosh imkoniyatlarini bilishlari zarur.

Ilk yoshdagi bolalarning badiiy asarlarni qabul qilishining asosi – bu ularga nisbatan emotsional javob, turli xil ohanglarni ilg'ab olish, ularga munosabat bildirish, imkoniyat darajasidagi adabiy asarlar qahramonlarini tanib olish va ular haqida qayg'urishdir. Ushbu yoshdagi bolalar uchun kichik shakldagi she'riyat, ya'ni: folklor va mualliflik she'riyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, bolalarga bosh qahramonlari bolalar, hayvonlar bo'lgan, o'yinli va maishiy vaziyatlar bayon qilingan asarlar juda qiziqarlidir. Bola kattalar bilan birgalikda matallar va sanoq she'rlar syujetlari asosida ishtiyoq bilan o'yinlar tashkil qiladi, u tovush taqlidiga va folklor yo'nalishidagi bir maromdagi takrorlashlarga quloq tutadi hamda ularga taqlid qiladi. Bola adabiy

asarlarda bayon qilingan voqealarni juda jiddiy qabul qiladi. O'ziga yoqib qolgan asarni bir necha marta eshitishga ham tayyor. Uning qahramonlarini illyustratsiyalar va o'yinchoqlarda xursand bo'lib tanib oladi, har gal asarning baxtli yakunini berilib kutgani holda syujet harakatlarining odatdagi ketma-ketligini sinchkovlik bilan kuzatib boradi. Kichkintoylarga mo'ljallangan badiiy asarlar soni unchalik ko'p emas. Shuning uchun ular ko'p martalab takror jaranglashi, bolaning kundalik hayotiga kirib borishi va unda badiiy asarni his qilishning birlamchi asoslarini rivojlantirishi lozim. Ilk yoshdagi bolalarga o'qib beriladigan asarlar doirasini asosan o'zbek folklori asarlari tashkil qiladi. Ular eng yaxshi tarzda ilk yoshdagi bolalar ehtiyojlariga mos keladi, chunki, u so'z, ohang, musiqa va harakatni o'zida jamlagan. Bolalar hayvonlar haqidagi xalq ertaklari bilan tanishadi: "Sholg'om", "Bo'g'irsoq", "Uycha", "Chipor tovuq" va boshqalar.

Bolalar bog'chasi va ota-onalarning vazifalari:

- Bolaga so'z san'ati olamini ochish, kitobga qiziqish va mehrni, uni tinglash va tushunishni, xayoliy voqealarga emotsional munosabat bildirishni, qahramonlar haqida qayg'urish va "ularga yordamlashish" hissini tarbiyalash, ya'ni bolalarni badiiy rivojlantirish, ularni bo'lajak o'quvchilar sifatida shakllantirish;

- Hikoyani tinglash va tengdoshlari bilan birgalikda o'qish qobiliyatini shakllantirish;

- Bolalarga she'r matniga mos keluvchi o'yin harakatlarini bajarishni o'rgatish;

- Bolalarda xalq asarlari, she'rlar, qo'shiqlar ohangdorligi va musiqiyiligiga nisbatan emotsional munosabat bildirishni tarbiyalash;

- Bolalarga adabiy asarlar ko'p martalab o'qilganida va hikoya qilinganida ularning qahramonlarini tanib olishda yordamlashish;

- Bolaning she'rlar va ertaklardan ayrim so'zlar hamda ifodalarni takrorlashga rag'batlantirish;

Illyustratsiyalarni ko'zdan kechirishni, ulardan adabiy asarlar qahramonlarini tanib olishni va illyustratsiya mazmuni bo'yicha oddiy savollarga javob berishni o'rgatish (Kim bu? Quyoning quloqlari qani? U nima qilayapti? Sichqon qani? va h.k.).

- Bolalarga dastlab ko'rgazmali asosda (suratlar, o'yinchoqlar, harakatlar), so'ngra esa ko'rgazmasiz taqdim qilinayotgan qisqa she'rlar, ertaklardagi harakatlar rivojini kuzatib borishni o'rgatish;

- Bolani ilk yoshdagi bolalar uchun maxsus chop etilgan (rang-barang, yirik suratli, muqovasi qattiq va yuviladigan) kitoblardan mustaqil ravishda foydalanishga undash lozim.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish bolalarda adabiy asarlarni estetik qabul qilish qobiliyati va mahoratini tarbiyalash, ularda badiiy-nutqiy faoliyatni rivojlantirish bilan uzviy bog'liqdir.

Quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslangan adabiy asarlarni to'g'ri tanlash bolalarga "og'zaki san'at" dunyosini ochishga yordam beradi:

- Adabiyot bolalarni tarbiyalash (intellektual, estetik, axloqiy) maqsadlariga javob berishi kerak, aks holda u o'zining pedagogik qiymatini yo'qotadi. Kitob aniq tasvirlarda maktabgacha yoshdagi bolalarga ezgulik, adolat, mardlik g'oyalarini ochib berish, odamlarga, o'ziga, o'z harakatlariga to'g'ri munosabatni shakllantirishga chaqiriladi;

- bolalarning yoshini hisobga olish kerak. Yoshning o'ziga xosligi bola psixikasining xususiyatlarini hisobga olgan holda, fikrlashning konkretligi, ta'sirchanligi, zaifligida ifodalanishi kerak;

- kitob qiziqarli bo'lishi kerak;

– kitobda muallifning pozitsiyasi aniq ifodalanishi kerak;

– kitoblar kompozitsion yengilligi bilan farq qilishi kerak, ya'ni bitta hikoya chizig'iga ega bo'lishi kerak. Badiiy obraz yoki obrazlar tizimi bitta fikrni ochib berishi, qahramonlarning barcha harakatlari shu fikrning uzatilishiga bo'ysunishi kerak.

Shunday qilib, ezgulik va yomonlik, ezgulik va yovuzlik, haqiqat va yolg'on, ishq va nafrat, xohish va burch o'rtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida biz o'sib kelayotgan avlodni ma'naviy-axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalashga intilamiz. Bu fazilatlar bolalarning go'zal va munosib hayot kechirishiga yordam beradi.

XULOSALAR

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, badiiy adabiyotni xulq-atvorni o'rganish vositasida ishlatgan holda, tarbiyachi insoniy tuyg'ular va axloqiy g'oyalarni shakllantirish uchun asarlarni tanlash va badiiy asarlar bo'yicha suhbatlar o'tkazish uchun alohida e'tibor berishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. S. Sayyid Kitobsiz kelajak yo'q // <http://uza.uz/oz/sociyety/kitobsiz-kelajak-y-16-01-2017>.
2. M. Sobirova Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish. Metodik ko'rsatma. – Namangan, 2019. – B.44.
3. V.A. Suxomlinskiy Serdtse otdayu detyam. – Minsk: Narodnaya asveta, 2001. – 341 s.
4. V.A. Slastenin, I.F. Isayev, Y.N. Shiyanov Pedagogika / Ucheb. posobiye dlya stud. vyssh. ped.ucheb. zav. – M.: Izdat-kiy sentr "Akademiya", 2002. – S. 20.
5. A.V. Petrovskiy, Obshchaya psixologiya / Ucheb. dlya stud.ped. in-tov. – 2-e izd., dop. i pererab. – M.: Prosveshcheniye, 1996. – S. 195.
6. G.I. Il'ukina, Aktualniye voprosi formirovaniya interesa v obuchenii. – M.: Sfera, 2004. – 112 s.
7. Rubinshteyn L.S. Osnovi obshey psixologii. – 2-e izdaniye. – SPb.: Piter, 2009. – S. 186-525.
8. D.R. Babayeva "Nutq o'stirish nazriyasi va metodikasi" – T.: "Barkamol avlod fayz", 2018.
9. D.R. Babayeva "Nutq o'stirish nazriyasi va metodikasi" – T.: "TDPU" 2017.
10. Ijodiy hikoya: 5 - 7 yoshdagi bolalarni o'rgatish / ed.-komp. L.M.Shoxli. - Ed. 2-e. - Volgograd: O'qituvchi, 2012.
11. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma – T.: 2001
12. www.ARM.uz